

SOCJOLOGICZNE ASPEKTY RODZINY W POLSCE I JEJ STATUS W KONSTYTUCJI RP

Mgr Konrad Kozioł – DOKTORANT KUL

Doktorant w Katedrze Prawa Konstytucyjnego KUL oraz aplikant adwokacki Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie. Jego zainteresowania naukowe dotyczą funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego RP, skargi konstytucyjnej i związanych z nią postanowień tymczasowych, wolności i praw człowieka i obywatela oraz organów kontroli państwowej i ochrony prawa. Interesuje się również modelami skargi konstytucyjnej w państwach europejskich, w szczególności rozwiązaniami niemieckimi.

WSTĘP

Rodzina jako podstawowa komórka życia społecznego znajduje się pod konstytucyjną ochroną. Wyraża się ona w art. 18 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹ określającym, że „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.” Termin „rodzina” odnosi się do osób pochodzących od siebie lub od wspólnego przodka. Tworzą ją wszystkie osoby, które są ze sobą spokrewnione, małżonkowie oraz powinowaci². Pojęcie rodziny funkcjonuje przede wszystkim na gruncie nauk społecznych. Znaczenie podstawowe wśród nich ma socjologia.

1. ASPEKTY RODZINY W UJĘCIU SOCJOLOGICZNYM

Przedmiotem badań socjologicznych jest m. in. rodzina, która określana jest jako mikrostruktura społeczna o pod-

stawowym znaczeniu. Jest ona najstarszą formą życia społecznego o charakterze najbardziej powszechnym. Jest również podstawą istnienia społeczeństwa, z uwagi na wypełniane zadania i funkcje³.

Jednym z problemów badawczych stała się analiza dotycząca zmian w modelu polskiej rodziny w dobie transformacji ustrojowej. Na gruncie badań socjologicznych podejmuje się często za swój przedmiot ustalenie związku między zjawiskami gospodarczymi, a ich wpływem na zachowania zauważalne na gruncie rodziny. Z uwagi na to, że zjawiska te poddawane są w znacznej mierze uregulowaniom prawnym, pozwala to na sformułowanie wniosku, że występuje ścisły związek między prawodawstwem a socjologią rodziny⁴. W zasadzie normy prawne dotyczą zewnętrznej struktury rodziny. Jednakże nie ma wątpliwości, że wpływają one na model rodziny, na warunki bytowe,

¹ Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

² T. Smoczyński, *Rodzina jako zjawisko społeczne i prawne*, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2009, s. 2-3.

³ S. Kosiński, *Socjologia ogólna. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1987, s. 161.

⁴ K. Świątek, *Pozycja rodziny w polskim prawie podatkowym*, Warszawa 2013, s. 26.

zdrowotne, wychowawcze, które są przejawem realizacji polityki państwa wobec rodziny⁵.

Kształtowanie się modelu współczesnej rodziny polskiej jest procesem o charakterze stałym, złożonym i dynamicznym. Na daną ewolucję miały wpływ następujące czynniki:⁶

- a) tradycja specyficznej kultury rodzinnej Polaków. W głównej mierze charakteryzująca się poszanowaniem dla osób starszych, silnymi więziami pomiędzy członkami rodziny, łącznie z krewnymi. Z drugiego punktu widzenia można zauważyć przesunięcie się ról i pozycji społecznych w rodzinie, w szczególności w znacznym obniżeniu pozycji męża i ojca;
- b) wydarzenia z okresu obejmującego II wojnę światową;
- c) wydarzenia i przemiany dotyczące okresu bezpośrednio powojennego, zmieniający się ustrój społeczny, a także akty prawne dotyczące rodziny;
- d) sytuacja kryzysowa występująca w latach 80. XX w.
- e) procesy transformacji ustrojowej lat 90. XX w.

Nie ma wątpliwości, że powyższe zjawiska miały wpływ na ukształtowanie modelu współczesnej rodziny.

Procesy transformacji o których mowa są związane przede wszystkim z rozwojem prywatnej gospodarki rynkowej, a także zapowiedzią odejścia od mode-

lu państwa opiekuńczego w kierunku państwa o tendencjach liberalnych⁷. W danym okresie można wyróżnić trzy etapy:⁸

- a) etap obejmujący drugą połowę 1989 r. i trwający do 1994 r., który charakteryzował się wzrostem liczby rodzin wykazujących niskie dochody oraz żyjących w ubóstwie, spadkiem liczby urodzeń, wzrostem śmiertelności noworodków, wzrostem liczby małżeństw rozwiązanych, przekraczających liczbę małżeństw nowo zawartych, pogorszeniem sytuacji mieszkaniowej.
- b) etap obejmujący lata 1995-1998, który charakteryzował się m.in. spadkiem bezrobocia, który wynikał z ożywienia gospodarki i napływu kapitału zagranicznego, co przyczyniło się do przejściowego podniesienia standardu materialnego rodziny;
- c) etap trwający od 1999 r., który trwa do chwili obecnej. Dany okres można nazwać recesywny, z uwagi na spadek poziomu życia rodziny spowodowany chociażby wzrostem bezrobocia. Jednocześnie negatywne odczucia budziły trudności w realizacji czterech podstawowych reform (administracji, szkolnictwa, służby zdrowia i ubezpieczeń społecznych) oraz rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa.

Prowadzone badania socjologiczne nie posiadają jedynie waloru poznawczego. Ich celem jest również sformułowanie

⁵ S. Ehrlich, *Norma. Grupa. Organizacja*, Warszawa 1998, s. 82-83.

⁶ Z. Tyszka, *Stan i przeobrażenia rodzin polskich na przełomie wieków XX i XXI. Niedawna przeszłość i teraźniejszość* [w:] *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań 2004, s. 17 i n.

⁷ Zob. D. Żak, *Istota działalności gospodarczej w Polsce*, [w:] Hradecké ekonomické dny 2013 Ekonomický rozvoj a management region Hradec Králové 19. a 20. Února 2013 Mezinárodní vědecká konference, Pavel Jedlika (red.), wyd. Univerzita Hradec Králové Fakulta informatiky a management. Díl II (2013), s. 342-347.

⁸ Z. Tyszka, *Stan i przeobrażenia rodzin polskich...*, s. 19 i n.

wniosków, które umożliwiają prowadzenie możliwie efektywnej polityki społeczno-demograficznej. Danemu celowi ma służyć w głównej mierze wskazanie interakcji, które zachodzą pomiędzy procesami ekonomicznym a demograficznymi. W badaniach nad rodziną w aspekcie makrostrukturalnym i mikrostrukturalnym występuje częste odwoływanie się do sytuacji społeczno-ekonomicznej rodziny, jako przesłanki ewolucji modelu współczesnej rodziny polskiej. Zgodnie z poglądami, które są powszechnie przyjęte istnieją tzw. role rodzinne. W danym zakresie charakterystyczne jest pojmowanie roli kobiety. Przypisuje się jej rolę matki, żony, gospodyni domowej oraz kobiety pracującej zawodowo. Zauważyć należy, że przemiany tych ról nie są gwałtowne, lecz systematyczne i wyraźnie zauważalne⁹.

Odnośnie przeobrażeń w roli żony wymienić można następujące cechy:¹⁰

- a) kobiety wykazują większe zdolności adaptacyjne, w szczególności w związku ze zmieniającym się rynkiem pracy;
- b) konieczność ciągłego dostosowywania się do warunków gospodarki rynkowej powoduje, że pozycja kobiety jako żony i osoby także zabezpieczającej dochody rodziny umacnia się.

Ważnym aspektem jest zmiana sytuacji zawodowej kobiet. Do motywów, którymi kierują się kobiety przy podejmowaniu pracy wskazać należy najważniejsze przyczyny:¹¹

⁹ K. Świąch, *Pozycja rodziny...*, s. 28.

¹⁰ A. Kotlarska-Michalska, *Przemiany rodzinnych ról kobiecych w okresie transformacji ustrojowej* [w:] *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań 2004, s. 101-102.

¹¹ A. Wachowiak, *Sytuacja kobiet zamężnych w kontekście pracy zawodowej – w okresie polskiej transformacji i adaptacji* [w:] *Współczesne rodziny polskie ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań 2004, s. 166.

¹² U. Sokal, *Czynniki wpływające na kształtowanie się więzi w rodzinie* [w:] *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań 2004, s. 196.

- a) niewystarczające zarobki męża do utrzymania rodziny;
- b) potrzeba poczucia i zapewnienia sobie niezależności finansowej;
- c) uzyskanie potrzebnych środków na utrzymanie rodziny;
- d) uzyskanie środków na podniesienie poziomu życia rodziny.

Tendencję do wzmożonej aktywności zarobkowej u żon zaobserwować można w szczególności w rodzinach, w których mężowie nie mają pracy. Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna rodziny jest bardzo silnym czynnikiem wpływającym na nią destrukcyjnie. Powoduje ona rozpad tradycyjnych w polskiej kulturze więzi rodzinnych, zmniejsza szacunek wobec rodziców oraz degradowała pozycję ojca w rodzinie¹².

Istotnym czynnikiem mającym wpływ na kształt rodziny w Polsce jest stale zmniejszająca się liczba urodzeń. Obecnie nasze społeczeństwo określane jest mianem społeczeństwa starzejącego się. Istotną przyczyną zjawiska starzenia się społeczeństwa są niestabilne warunki ekonomiczne w społeczeństwie i rodzinie, co ma wpływ na możliwości zapewnienia właściwej opieki, wychowania, wykształcenia i egzystencji materialnej tylko jednemu dziecku¹³.

2. STATUS RODZINY W KONSTYTUCJI RP

Ogólnospołeczne znaczenie i funkcje rodziny, która pojmowana jest jako podstawowa grupa społeczna, nie są kwestionowane. Jej powszechna akceptacja

doniosłej roli w związku z funkcjonowaniem państwa odnajduje swoje odzwierciedlenie także na gruncie prawodawstwa, a często determinuje jego kształt. Najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej jest Konstytucja RP, dlatego też zawarte w niej regulacje, które odnoszą się do rodziny powinny stanowić punkt wyjścia badań dotyczących jej. Zaznaczyć trzeba, że na gruncie polskiego prawa pojęcie rodziny nie zostało zdefiniowane. Ustawodawca posługuje się jedynie określeniami takimi jak rodzina, małżeństwo, zstępni, wstępni, itd.¹⁴ Pomimo tego, że przepisy Konstytucji nie definiują pojęcia rodziny, to status tej podstawowej i naturalnej komórki społecznej wyznaczony jest przez szereg przepisów ustawy zasadniczej. Przede wszystkim należy wskazać na wynikającą z preambuły do Konstytucji zasadę pomocniczości, która umacnia uprawnienia wspólnot obywateli, co jest równoznaczne z wyznaczaniem roli rodziny w społeczeństwie¹⁵.

Konstytucja RP jest podstawą systemu prawnego. Określa ona m.in. zasady funkcjonowania państwa, jego ustrój, a także prawa i obowiązki człowieka i obywatela. Z tego względu można wskazać pewne wartości mające stanowić podstawy aksjologiczne Konstytucji RP i norm prawnych na niej opartych, którymi są:¹⁶

a) wartości, które są związane z ochroną dóbr osobistych poszczególnych obywateli mające podstawowe znaczenie;

b) wartości, które związane są z zapewnieniem odpowiednich dóbr instrumentalnych i instytucjonalnych;

c) dobra społeczeństwa jako całości;

d) dobra o charakterze ideowym.

Dodać trzeba, że za konstytucyjną zasadę prawa może być uznana norma konstytucyjna, z której wynika logicznie, względnie instrumentalnie, jakaś grupa innych norm konstytucyjnych albo która reguluje dość istotne cechy danej instytucji czy która w teorii lub praktyce dostatecznie powszechnie uznana została za szczególnie doniosłą społecznie, tym bardziej ze względu na to, że wyraża którąś z podstawowych wartości. Kryteria wyróżniania konstytucyjnych zasad prawa nie wykluczają się wzajemnie, lecz wskazują, że dana norma konstytucyjna jest zasadą im więcej spełnia tych kryteriów¹⁷.

Dokonując ogólnej charakterystyki Konstytucji RP oraz jej roli w systemie prawa, należy zasygnalizować istotę norm programowych, za które uznawane są normy nakazujące realizację pewnego celu. Jednakże w odróżnieniu od norm celowościowych, w normach programowych cel jest wyznaczony przez normodawcę. W związku z tym istotna jest moc wiążąca danego rodzaju norm. W doktrynie wskazuje się, że normy programowe są wiążące, ale nie nakładają na adresatów obowiązków o charakterze definitywnym. Dlatego też taka norma nie stanowi podstawy „pozytywnych” roszczeń obywateli wobec państwa¹⁸.

¹³ H. Cudak, *Problemy uspołecznienia dzieci jedynych w rodzinie współczesnej* [w:] *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań 2004, s. 284.

¹⁴ K. Święch, *Pozycja rodziny...*, s. 45.

¹⁵ Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08, OTK-A 2011, Nr 3, poz. 22.

¹⁶ Z. Ziemiński, *Wartości konstytucyjne. Zarys problematyki*, Warszawa 1993, s. 57.

¹⁷ M. Zieliński, *Konstytucyjne zasady prawa* [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzcíński, Warszawa 1997, s. 68.

¹⁸ T. Gizbert-Studnicki, A. Grabowski, *Normy programowe w konstytucji* [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzcíński, Warszawa 1995, s. 95 i n.

Wartym uwagi jest fakt, że do zakresu pojęcia rodziny odnosił się będzie rozdział II Konstytucji RP „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela.” Zagwarantowane są w nim konstytucyjne prawa i wolności dotyczące jednostki w społeczeństwie.

Mówiąc o prawach człowieka i obywatela należy zauważyć, że w doktrynie został przyjęty podział tych praw ze względu na potrzeby obywateli oraz zakładaną funkcję państwa wobec społeczeństwa na prawa i wolności osobiste i polityczne, które zasadniczo ograniczają zakres władzy i ingerencji państwa w sferę społecznych i indywidualnych aktów woli, a także na prawa ekonomiczne, socjalne czy kulturalne, które najczęściej zobowiązują państwo do działań pozytywnych w zakresie prowadzenia aktywnej polityki społecznej i gospodarczej. Te ostatnie są przedmiotem dyskusji, ponieważ brak jest zgodnego stanowiska odnośnie zakresu przedmiotowego pojęcia praw socjalnych. Zaliczane są do nich te, które w sposób bezpośredni przyznają świadczenia zapewniające określony standard życia oraz te, które warunkują pewną realność przyznanych świadczeń oraz swobód¹⁹.

Zasadnicze znaczenie odnośnie pojęcia rodziny ma wspomniany już art. 18 Konstytucji RP. W świetle przepisów konstytucyjnych według Trybunału Konstytucyjnego rodzina to „każdy trwały związek dwóch lub więcej osób, składający się z co najmniej jednej osoby dorosłej i dziecka, oparty na więzach emocjonalnych, prawnych, a przeważnie także i na

więzach krwi. Rodzina może być pełna, w tym wielodzietna lub niepełna. Rodzina pełna składa się z dwojga osób dorosłych pozostających we wspólnocie domowej i związanych więzami uczuciowymi oraz wychowywanego przez nie wspólnego dziecka (dzieci). Rodzinę niepełną tworzy natomiast jeden dorosły i wychowywane przez niego dziecko (dzieci).” Można zatem wyprowadzić wniosek, że rodziną są małżonkowie, a w przypadku gdy mają dzieci, to oni i dzieci. Zatem nie można do pojęcia rodziny zaliczyć kobiety i mężczyzny, którzy żyją wspólnie, ale nie są małżeństwem, tzw. konkubinat. Będą oni jednak rodziną, jeżeli będą mieć dzieci. Taka rodzina będzie opierać się na macierzyństwie konkubiny i ustalonym ojcostwie konkubenta. Możliwe jest również objęcie pojęciem rodziny jednego z rodziców i dziecka czy dzieci, będzie to wtedy tzw. rodzina niepełna²⁰. Do celów regulacji konstytucyjnych odnoszący się do statusu rodziny jest także nałożenie na państwo, a w szczególności na ustawodawcę, obowiązku podejmowania działań, które prowadzą do umacniania więzi pomiędzy osobami tworzącymi rodzinę, w szczególności więzi istniejących między rodzicami i dziećmi, a także między małżonkami²¹.

Objęcie ochroną i opieką rodziny nakłada na władze publiczne określone obowiązki, które są związane z realizacją wskazanych przez ustrojodawcę celów działalności tych władz, jednak nie daje podstaw do wyprowadzania z art. 18 Konstytucji jakichkolwiek praw podmiotowych²². Dane rozwiązania nie

¹⁹ L. Wiśniewski, *Pojęcie i konstrukcja prawna praw socjalnych* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 164-165.

²⁰ Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08, OTK-A 2011, Nr 3, poz. 22.

²¹ Wyrok TK z dnia 18 maja 2005 r., K 16/04, OTK-A 2005, Nr 5, poz.51.

²² Wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 21/99, OTK 2000, Nr 5, poz.144.

mogą jednak prowadzić, nawet pośrednio, do osłabienia trwałości więzów rodzinnych przez takie rozwiązania, które preferowałyby wychowywanie dzieci wyłącznie przez jednego z rodziców czy nawet przez oboje, ale bez zawarcia związku małżeńskiego²³.

Konieczność zapewnienia stabilności rodziny powoduje, że ustawodawca stara się ją zapewnić poprzez odpowiednie rozstrzygnięcia kodeksowe. Dany kształt regulacji jest uzasadniony koniecznością respektowania dość istotnej w ramach norm, które dotyczą stanu cywilnego zasady bezpieczeństwa i pewności prawa. Wartości te mają szczególne znaczenie dla stabilizacji więzi rodzinnych, które nie mogą być podważane w sposób dowolny, w jakimkolwiek postępowaniu oraz jakimkolwiek czasie. Dany kształt regulacji kodeksowych zakreślających wyraźnie w wielu przypadkach terminy zawite dla występowania z powodztwami o ustalenie negatywne pochodzenia dziecka od określonych osób i ograniczający przesłanki takich powodztw oznacza, że prawodawca przewiduje możliwość istnienia takiej sytuacji, w której treść aktu stanu cywilnego może naruszać prawdę materialną, czego konsekwencją będzie utrzymanie prawnej więzi rodzinnej, która nie ma oparcia w rzeczywistych relacjach biologicznych. Ograniczenia kwestionowania filiacji dziecka, która została ustalona prawnie stanowi instytucjonalne, szczególne i zarazem konieczne, z punktu widzenia interesów dziecka, pewne odstępstwo od zasady prawdy obiektywnej²⁴.

Ustawodawca rozróżnił pojęcia „ochrona” i „opieka”. Pierwsze rozumiane jest jako katalog środków prawnych, gwarantujących respektowanie pewnych wartości, które odnoszą się do rodziny. Drugie natomiast przybiera postać świadczeń materialnych²⁵. Odnosząc się do ochrony rodziny, nie sposób jest pominąć ochronę praw dziecka. Kwestia ta została unormowana w art. 72 Konstytucji RP. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony praw dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych, a w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są zobowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka.

Dobro dziecka stanowi konstytucyjną klauzulę generalną, której rekonstrukcja powinna się odbywać przez odwołanie do aksjologii konstytucyjnej i ogólnych założeń systemowych. W związku z tym istotne znaczenie ma treść wspomnianego już art. 18 Konstytucji, który został umiejscowiony wśród podstawowych zasad porządku konstytucyjnego, gwarantującego ochronę oraz opiekę Rzeczypospolitej małżeństwu, rodzinie, macierzyństwu i rodzicielstwu. Nakaz ochrony dobra dziecka stanowi podstawową, a także nadrzędną zasadę polskiego systemu prawa rodzinnego, której podporządkowane są regulacje w sferze stosunków między rodzicami i dziećmi, a w tym także mechanizmy prawne,

²³ Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08, OTK-A 2011, Nr 3, poz. 22.

²⁴ Wyrok TK z dnia 12 listopada 2002 r., SK 40/01, OTK ZU, nr 6/2002, poz. 81.

²⁵ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008, s. 54-55.

które dotyczą zagadnień filiacyjnych. Prawa dziecka określone w przepisach Konstytucji należy rozumieć jako nakaz zapewnienia ochrony interesów małoletniego, który w praktyce sam może jej dochodzić, jednak w bardzo ograniczonym zakresie. Jednym z elementów konstytuujących pojęcie dobra dziecka jest prawidłowe ukształtowanie więzi filiacyjnych. Zgodnie z powszechnie przyjętym poglądem najpełniejsza realizacja zasady dobra dziecka może się dokonywać przez możliwości jego wychowania w rodzinie, biorąc pod uwagę przede wszystkim rodzinę naturalną, sprawującą pieczę rodzicielską, którą sprawują osoby związane z dzieckiem więzią biologiczną. Analiza mechanizmów filiacyjnych, na których oparte są stosunki rodzinne wyraża w sposób dość oczywisty tendencję, aby relacje prawne na linii rodzice i dziecko odpowiadały rzeczywistości biologicznej. Jednakże nie oznacza to, że prymat rodziny naturalnej i więzi biologicznej jako podstawy kształtowania stosunków rodzinnych ma charakter bezwzględny, który musi przeważać nad wartością relacji rodzinnych kształtowanych w oparciu o inne kryteria, ukierunkowane na ochronę wartości takich jak bliskość i stabilność relacji rodziny, bezpieczeństwo dziecka, godziwe warunki wychowania i rozwoju itd.²⁶

Na potwierdzenie powyższych twierdzeń warto przywołać orzeczenie TK, z którego wynika, że „zasada dobra dziecka wyrażająca prymat więzi opartych na rzeczywistym pochodzeniu biologicznym wyraża, więc jedynie dominującą tendencję, co nie wyklucza, że w pewnych warunkach i okoliczno-

ściach dobro dziecka nie będzie wymagało odwołania się do innych przesłanek kształtowania relacji rodzinnych, w ramach których to właśnie interes dziecka przeważa nad interesem rodziców biologicznych i będzie wymagał ochrony stosunków rodzinnych opartych na istnieniu innego typu więzi niż więź biologiczna (przysposobienie, rodzina zastępcza, ale także ustabilizowane relacje rodzinne, ustalone niezgodnie z prawdą biologiczną, które nie mogą być już prawnie podważone). Wynika to z takiego pojmowania dobra dziecka, które akcentuje przede wszystkim interes małoletniego związany z zapewnieniem odpowiednich warunków wychowania i rozwoju. Bezwzględne dążenie do prymatu rodziny naturalnej mogłoby niekiedy odbywać się kosztem dobra dziecka. Już te wstępne, ogólne rozważania prowadzą do wniosku, iż w polskim prawie rodzinnym nie respektuje się bezwzględnie prawa filiacji ojca biologicznego. Mimo że zakłada się zgodność stanu prawnego i tzw. prawdy biologicznej, nie istnieje bezwzględny obowiązek respektowania zarówno przez ustawodawcę, jak i organy stosujące prawo, więzi biologicznej między prawnym ojcem a dzieckiem przejawiający się np. koniecznością każdorazowo ingerencji w istniejące stosunki rodzinne w razie twierdzenia, iż kto inny jest ojcem biologicznym”²⁷.

Utrzymywanie dziecka przez dostarczanie mu środków finansowych należy do podstawowych obowiązków rodziców względem dziecka, a jednocześnie jest szerszym prawem dziecka słusznie oczekiwanym od rodziców. Władze publiczne powinny wspomagać dziecko

²⁶ Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 2013 r., K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32.

²⁷ Tamże.

w sytuacji, gdy osoby zobowiązane do alimentacji nie są w stanie podołać ciężącemu na nich z mocy samego prawa obowiązki, z uwagi na sytuację materialną i społeczną. Zabezpieczenie państwa w sferze społecznej nie powinno prowadzić do atrofii rodzicielskich obowiązków. Równocześnie dane postrzeganie osobistych obowiązków pomiędzy członkami rodziny i władzami publicznymi zapewnia właściwe rozumienie sensu oraz koncepcji zasady pomocniczości²⁸.

Konstytucja RP gwarantuje również, że rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać zarówno stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz przekonania. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w uzasadnionych przypadkach na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. Jak już wspomniano w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są zobowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. Wspólnym mianownikiem powyższych regulacji jest zobowiązanie podmiotów, mających wpływ na losy dziecka, do poszanowania jego odrębności, indywidualności oraz przekonań. Z danego obowiązku wynika konieczność uznania podmiotowości dziecka i wysłuchania jego zdania. Adresatami norm są rodzice, opiekunowie, organy władzy publicznej, a także osoby odpowiedzialne za dziecko. Z jednej strony mamy w tej sytuacji do czynienia z prawami dziecka. Z drugiej jednak wziąć należy pod

uwagę jego niesamodzielność i potrzebę kontroli jego poczynąń. Nierzadko prawa dzieci ujęte są niejako w opozycji do podmiotów, do których należą ostateczne decyzje. Rodzice, osoby odpowiedzialne za dziecko, organy władzy publicznej czy państwo stanowią swoisty bufor pomiędzy dzieckiem a światem zewnętrznym. Pomagają dziecku określić jego pozycję w świecie, kierując się przy tym jego dobrem, szanując jego zdanie, odrębności, przekonania, jednak oceniając je przez pryzmat własnych doświadczeń i wiedzy, których dziecko z naturalnych względów nie posiada²⁹.

Niewątpliwie również art. 32 i 33 Konstytucji RP ma ścisły związek z rodziną. Pierwszy z podanych przepisów dotyczy ogółu. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy także mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Ponadto nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Natomiast drugi odnosi się do kobiety i mężczyzny, którzy mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. Kobieta i mężczyzna mają równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagrodzenia za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji, a także uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń. Wydaje się, że koniecznym jest zapewnienie kobietom równych szans w zatrudnieniu, a także jej ochrona w czasie ciąży, zapewnienie urlopu macierzyńskiego, rozbudowa sieci żłobków czy przedszkoli, rygorystyczne przestrzeganie przepisów prawa pracy.

²⁸ Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08, OTK-A 2011, Nr 3, poz. 22.

²⁹ Wyrok TK z dnia 11 października 2011 r., K 16/10, OTK-A 2011, Nr 8, poz. 80.

ZAKOŃCZENIE

Pojęcie rodziny, które występuje głównie w socjologii odnosi się również do innych dziedzin nauki. Przepisy prawa pomimo tego, że nie definiują pojęcia rodziny to odnoszą się do niej na wielu płaszczyznach. Uznać należy rodzinę jako podstawową jednostkę społeczną. Nie sposób sobie wyobrazić istnienia i funkcjonowania społeczeństwa pozbawionego rodziny. Dlatego też powinna ona być w sposób szczególnie traktowana i chroniona. Z tego też względu na gruncie Konstytucji uwidoczniła została rola rodziny, której członkom przysługują ochrona praw i wolności. Niestety niepokoi tendencja zmniejszania się liczby urodzeń, traktowania priorytetowo spraw zawodowych z jednoczesnym przesunięciem na drugi plan kwestii macierzyństwa czy problem starzenia się społeczeństwa. Należy podjąć radykalne działania w celu poprawy danej sytuacji, gdyż w przyszłości okazać się może, że jest już za późno.

STRESZCZENIE

Pojęcie rodziny funkcjonuje przede wszystkim na gruncie nauk społecznych. Znaczenie podstawowe wśród nich ma so-

cjologia. Kształtowanie się modelu współczesnej rodziny polskiej jest procesem o charakterze stałym, złożonym i dynamicznym. Istotnym czynnikiem mającym wpływ na kształt rodziny w Polsce jest stale zmniejszająca się liczba urodzeń. Obecnie nasze społeczeństwo określane jest mianem społeczeństwa starzejącego się. Rodzina pełni doniosłą rolę w związku z funkcjonowaniem państwa, dlatego też nie dziwi fakt, że znalazła swoje odzwierciedlenie na gruncie Konstytucji RP.

SUMMARY

The concept of family operates primarily on the basis of the social sciences. The importance of the basic among them is sociology. Development of a model of contemporary Polish family is the process of a permanent nature, complex and dynamic. The important factor influencing on the shape of the family in Poland is constantly decreasing number of births. Today our society is referred as population aging. Family has an important role in functioning of the country, therefore not surprising that reflected on the basis of the Constitution of the Republic of Poland.

Uroczystości w Katedrze Szczecińskiej z okazji 70-rocznicy Wydarzeń na Wołyniu (Ukraina) – 07.07.2013